

HISTORIE OG FILOSOFI 2 – TENTAMEN

Spørsmålet er så grunnleggende for oss, at det har blitt en floskel. Hva er meningen med livet?

Mennesker har alltid undret seg på hva de er og om hvorvidt det finnes noe poeng med livet de lever. Kirken, vitenskapen og en stadig voksende horde av forfattere av selvhjelpsbøker forsøker stadig å overbevise oss om at de har svaret. Også reklamer for nye teknologiske dingser som pulsklokker, spill eller sosiale medier, kan det virke som om også de er nøkkelen vår til en mer meningsfylt tilværelse. Spørsmålet er om de har rett. Gjør bruken vår av teknologi livene våre mer eller mindre meningsfulle?

For å utforske det, må vi først få klarhet i hva mennesker er, og hva som kjennetegner en meningsfull tilværelse. En retning innenfor filosofien som fokuserte på eksistensielle spørsmål, kalles eksistensialismen. Eksistensfilosofer som Kierkegaard, Marcel, Sartre og Heidegger hadde lite til felles hva gjaldt religion og politikk. Felles for dem var at de interesserte seg for eksistensen, og dermed brøt radikalt med den filosofiske tradisjonen gjennom valg av tema.¹ De beskjeftiget seg primært med store (og noen ganger tilsynelatende banale) spørsmål om vår væren. En eksistensfilosof som hadde sterke formeninger om hva som ville gi mennesker mening i sine liv, var Heidegger. I hovedverket sitt *Sein und Zeit* karakteriserer Heidegger mennesket på følgende måte:

*Derværen er ikke en ting som foreligger og som i tillegg innehar den egenskapen å kunne noe, men er heller primært værensmulighet. Derværen er alltid det som det kan være og hvordan det er sine muligheter.*² (oversettelse: Nicolaisen)

Derværen er et av flere begrep Heidegger brukte om oss mennesker. Han mente at det tyske språket var for fattig til å virkelig gå i dybden på eksistensen, og konstruerte sitt eget språk ved å sette ord sammen til nye begreper. Derværen betyr i denne sammenhengen menneske, men sier samtidig noe om hva som karakteriserer oss, nemlig at vi «er der». Dette sitatet viser at Heidegger ikke ser på menneskene som ting. Skal vi tro ham er det ikke sånn at Homo sapiens har noen forutbestemt form, eller et bestemt vesen som vi er dømt til å være. Heller ikke kroppen vår og tingene den gjør, definerer oss. At det derimot er potensialet vårt som kjennetegner oss kaller Heidegger værensmulighet (Seinkönnen), et eksistensial ved derværen. Sånn jeg tolker filosofen mener han enkelt forklart at det som skiller oss fra vinranker, hagenisser og hvalrosser, er at vi har *muligheter*. Vi er valgene foran oss, og hvordan vi forvalter disse. Det er hverken strekkmerkene mine eller eksamenene jeg har bak meg som, kjennetegner meg. Nei, det er det værensmuligheten min, det

¹ Allkunne 2012

² Nicolaisen, side 172

faktum at jeg kan velge å operere bort strekkmerkene, eller ta opp eksamen, som gjør. Å være menneske er ifølge Heidegger altså *værensmuligheten* man har, men hva er det som gjør tilværelsen, vår væren-i-verden, meningsfull?

Svaret er ironisk nok døden. I følge Rüdiger Safranski i Morgenbladet huskes Heidegger av mange som en "avslutningens filosof".³ Han skriver Heidegger ser på livsløpet som "en utløping av livet". Hvert sekund slutter noe. Timeglasset tømmes, og dette kjennetegner livet. For å forklare hva som skal til for at menneskene skal kunne forstå seg selv helhetlig, fant Heidegger opp begrepet Væren-til-døden. Det beskriver ikke en bevegelse mot et punktum (døden), men er ment til å forklare at døden preger oss hele livet, som en begrensende kraft.⁴ Denne begrensende kraften rammer inn livet, og gir oss verktøyene vi trenger til å leve egentlig. Menneskene kan nemlig komme fram til «egentlighet» i Væren-til-døden gjennom eksistensialet forståelse⁵. Veldig banalt forklart mener Heidegger med dette at det er døden som rammer inn mulighetene som utgjør livet, og at vi ikke kan oppnå egentlighet uten den. Døden gir oss forståelsen vi trenger for å utnytte mulighetene våre på best måte, eller finne vår mening med livet.

Heidegger er ikke den eneste som mener å ha funnet svar på hva vi er og hva som er meningen med livet. En filosofisk retning som skiller seg mye fra Heidegger, er hedonismen. Retningen stammer fra den antikke filosofen Epikur. Han argumenterte for at «lyster og nyting er det høgaste målet i livet», ifølge oppslagsverket Allkunne.⁶ Det å maksimere sin egen nytelse er med andre ord meningen med livet for mange hedonister. Denne arven har blant annet blitt båret videre av utilitaristene, som hevder at det er et moralsk imperativ for et samfunn å minimere lidelse, og maksimere lykke.

Men hva er så lykke? Også dette har filosofer diskutert, mer eller mindre siden tidenes morgen. Aristoteles mente for eksempel at det var riktig å skille mellom lykke og nytelse. Nytelse varer ikke lenge og kan føles godt der og da. Lykken er derimot noe du har med deg gjennom livet.⁷ Følger man denne tankegangen vil det gi mening å gi avkall på goder, for å oppnå en edlere tilstand. Et eksempel kan være det å la være å ha en smarttelefon. Det kan føles trist å ikke få med seg ting som «alle andre» har tilgang på, for eksempel i en kul applikasjon. Å gi avkall på Instagram fratar deg nytelsen som utløses av at noen gir bildet ditt et likerklikk. Når noen likevel velger å legge smarttelefonen på hylla til fordel for en gammel Nokia, så dreier dette seg om at de tror at de vil bli mer lykkelige uten den, i det lange løp.

³ Safranski 1995

⁴ Nicolaisen, s. 172

⁵ Alnes 2017

⁶ Allkunne 2012

⁷ Händler 2015

Mange hedonister vil kunne være enige i at man kan leve bedre liv uten smarttelefonen. Hvis de negative konsekvensene ved nettavhengighet veier tyngre enn nytelsen mobilen gir deg, vil hedonister anbefale deg å legge den på hylla. Det de derimot ikke vil gå med på er at det finnes andre argumenter enn din egen personlige vinning, som skulle tale for å slutte å bruke mobilen. Skulle det for eksempel dukke opp en tilbakeskuende romantiker og fortelle deg at du bør leve uten mobil, fordi det vil være en mer autentisk livsførelse, så vil hun ikke ha noen støtte å sanke hos hedonistene. Tar man på seg den utilitaristiske hatten vil det til og med kunne framstå som en moralsk plikt å ha den nyeste og beste smarttelefonen. I følge utilitarismen er det konsekvensene av handlingene dine som bestemmer om de er moralsk riktige eller ikke. De samme filosofene mener at handlinger bare er moralsk gyldige dersom de maksimerer nytte og lykke.⁸ Sannsynligheten for at du blir en mer effektiv samfunnsborger, og maksimerer din nytte ved å følge den teknologiske utviklingen, er stor. I tillegg til at du blir en mer «nyttig» samfunnsborger, så vil kanskje smarttelefon gi deg mange positive opplevelser. Ergo gir smarttelefonen deg et mer meningsfullt liv.

Denne påstanden oppleves instinktivt som gal. Skal jeg ha fått et bedre liv etter at jeg fikk smarttelefon? Det oppleves ikke sånn. Når vi skal diskutere om det er sånn at teknologien gir mennesket et mer meningsfullt liv, så bør vi se på flere eksempler enn på den plagsomme mobilen. Et kriterium for at tilværelsen skal være meningsfull, som mange vil kunne enes om, er at man i det store og det hele har det godt. For å vurdere om teknologien gjør tilværelsen mer meningsfylt kan vi se på om teknologien har endret menneskenes liv til det bedre eller til det verre.

Alle som har forsøkt å hjelpe en bestemor med å opprett BankID vil kunne skrive under på at teknologien både skaper og løser problemer. Spørsmålet er hva som veier tyngst. En som argumenterer for at den teknologiske utviklingen jevnt over har endret menneskenes liv til det bedre er forfatter, ateist og rasjonalist Steven Pinker. Han taler de som mener vi lever i en mørk tid midt imot. I sin siste bok *Enlightenment Now* argumenterer han blant annet for at opplysningen har en nærmest ustoppelig kraft, og at eventuelle tilbakeslag som følge av teknologi, er nettopp det – små tilbakeslag. Skulle noen for eksempel mene at Facebook senker livskvaliteten vår fordi persondata fra Facebook sannsynligvis ble misbrukt til å manipulere det amerikanske demokratiet under presidentvalget i 2016, så vil Pinker hevde at dette bare er teknologiske voksesmerter. I etterkant av Cambridge Analytica-skandalen har aktivister over hele verden slettet Facebook-brukeren sin. Dersom man følger Pinkers tankegang er det feil. Det vil ifølge ham være mulig å løse alle problemer som er skapt av teknologi med teknologi. Ergo vil han sannsynligvis at man utvikler en demokratibevarende Facebook-oppdatering, enn at man skal slutte å bruke Facebook.

⁸ Sagdahl 2018

Et annet godt eksempel på Pinkers teknologisyn er hans holdninger til klimakrisen. Deler av miljøbevegelsen tar til orde for at det moderne mennesket er fanget i en ond spiral av vekst og naturødeleggelse, som vil føre til katastrofe dersom vi ikke endrer kurs. For eksempel har professor i filosofi ved UIO, Arne Johan Vetlesen, tatt til orde for at den moderne kapitalismen, og teknologiens plass i den, er ødeleggende for kloden og oss som bor på den. I boka *The Denial of Nature* problematiserer han vekstens rolle i samfunnet, og tar til orde for at vi må omdefinere begrepet framskritt. Hans meningsfeller kaller dagens system et ødeleggende paradigme. Denne typen kritikk av det moderne prosjektets konsekvenser avfeier Pinker tilsynelatende lekende lett ved å hevde at vi kan løse alle problemene teknologien har skapt, med teknologi.

Pinker hevder ikke at alt er godt i dag, eller at all tilsynelatende framgang nettopp er framgang. Det han mener er at verden tross alt går framover. I boken *The Better Angels of our Nature* skriver han at det aldri har forekommet mindre vold enn det gjør i samtiden vår.⁹ Han skriver at «mennesker i tidligere generasjoner ble opprørt over volden i sin samtid og arbeidet for å redusere den, og (at) slik bør vi også arbeide for å redusere den volden som fortsatt finnes i vår tid.» Hvor mye vold opplever du? Kan det hende at størsteparten av volden du forholder deg til i det daglige er fortellinger om vold som du eksponeres for i nettaviser, på twitter eller på tv? I følge Pinker har det ikke på noe tidspunkt i historien vært mindre vold enn i vår tid. Mange tror at det er motsatt. Hvorfor det?

Pinkers svar er teknologien som binder oss sammen. Tilgangen på nyheter om vold er mangedoblet på bare en generasjon. Dessuten, hevder han, har toleransen vår for vold gått enda mer ned enn den faktiske volden. «Det er nettopp ved å anerkjenne at volden er redusert at vi får bekreftet at anstrengelsene nytter».¹⁰ Er dette så et argument for at teknologien har bedret livene våre eller ikke?

Målet med opplysningen og det moderne prosjektet har vært å skape en velstandsøkning for mennesker ved hjelp av vitenskap og teknologi. Frihet og framskritt er målene, og fornuften har vært veien dit. Selvfølgelig har teknologien ulemper, som når vi utvikler nettavhengighet, eller dør i en flyulykke. Ulempene framstår likevel små og puslete når vi sammenlikner levestandarden teknologier som samlebånd, internett, hjertestartere, traktorer og røntgenmaskiner har gitt oss, med den folk hadde på begynnelsen av 1700-tallet. Teknologiens bakenforliggende drivkraft er moderne idealer som effektivitet, humanisme, fornuft og frihet. Livene våre er preget av disse ordene. Kritikere har rett i at denne effektive, produktive og individualistiske moderne tilværelsen i mange tilfeller skaper både eksistensiell angst og fremmedgjøring. Dersom jeg måtte velge mellom å leve som passiv troende i et bondesamfunn der skjebnetro, religion og høy barnedødelig erstattet den eksistensielle

⁹ Horsfjord 2018

¹⁰ Horsfjord 2018

angsten jeg føler på i dag, og som nevrotisk og tenkende i dagens Norge, så ville sagt dagens Norge på flekken. Går man ut i fra at levestandard er definierende for meningen i tilværelsen, så har teknologi gjort tilværelsen mer meningsfull.

Uavhengig av om det moderne prosjektet har gjort tilværelsen mer eller mindre meningsfull, så kan vi utforske hvordan den teknologiske revolusjonen har endret hva det vil si å være et menneske, hvilke mål vi setter oss og hva vi oppfatter som meningen med livene våre. Hva er meningen med livene til medelevene mine? De vil inn på medisiner, bli gode i fotball, få flere følgere på Tumblr, reise jorden rundt og ruse seg på strender i Bali. Fellesnevneren for oss privilegerte ungdommer i det postindustrielle Norge, er at vi har selvrealisering som vårt credo. Eller «purpose og why», som vi kaller det. For tre-fire hundre år siden levde ungdommer i Norge delvis fra hånd til munn. Målet var å overleve. Trodde man på noe, så var det heller på Jesus, enn på egen fortrefelighet. Hva skjedde med vårt syn på meningen med livet?

Den tyske filosofen Peter Sloterdijk hevder å forklare endringen med vårt forhold til transcendens.¹¹ Sloterdijk mener å se en dreining i menneskets fokus fra nøden, til mulighetene. Mennesket har tidligere tatt del i det filosofen kaller en nødvendighetskultur. Han bruker begrepet nødvendighet sånn som Heidegger gjør, altså som en "orientering mot nøden". Individuer som vender seg mot nøden drives framover av et ønske om å få dekket primærbehovene sine. Den teknologiske revolusjonen med sin masseproduksjon, velferdsøkning og økende middelklasse skulle for alltid endre dette. Nå gjør vi ting fordi vi ser muligheter. I overgangen til det moderne opplevde menneskene at teknologisk framgang gjorde livene deres bedre. Økt produktivitet og en jevnere fordeling av goder (større middelklasse) fulgte etter som konsekvenser av den teknologiske revolusjonen. Det er i denne tilvenningen til fremskrittet, en "letting av livsvilkårene", at Sloterdijk mener menneskene beveger seg fra en nødvendighetskultur til en mulighetskultur. Muligheten til å transcendere, er altså en grunnleggende del av kulturendringen som har kommet i kjølvannet av den teknologiske revolusjonen. Å transcendere kan ifølge Store Norske Leksikon være å forandre seg «i den grad at det overskrider en sentral kategori».

Det å ikke akseptere det gitte, men strebe etter å overskride kategorier, oppfatter mange som en del av meningen med livet. «Never say never», synger popstjerner Justin Bieber, og setter dermed fingeren på essensen ved vår generasjon. Vi tror ikke lenger på at noe er gitt, eller nødvendigvis må være slik det alltid har vært. Fokuset på sosial mobilitet, og det å være en «self made man» som gir blaffen i den sosiale bakgrunnen sin, og lykkes uansett, er et eksempel. Et annet fenomen som tydeliggjør behovet vi har for å overskride kategorier, er at kjønnsskiftestatistikkene de siste årene

¹¹ Dunker 2016

har økt kraftig. Veien fra en ungdomskultur med selvrealisering og transcendens som kjerne, til transhumanisme, er kort.

Transhumanisme er «en ideologi som mener at man bør forbedre mennesket ved hjelp av et bredt spekter av teknologi». ¹² Transhumanister selv mener at deres bruk av teknologi for å eksempelvis fremme empati i befolkningen med piller, eller å forlenge livet, ikke skiller seg nevneverdig fra selvrealiseringen mennesker har stått for til nå. Professor ved Institutt for tverrfaglige kulturstudier ved NTNU Agnes Bolsø mener at transhumanisme er noe helt annet enn å forbedre helsen og velferden til folk. Hun hevdet i et leserinnlegg i Adresseavisa i fjor at transhumanistene prinsipielt vil «overskride grensene for det som kjennetegner oss som mennesker.»¹³ Det er tvilsomt at min generasjon vil takke nei til bedre syn, klarere hørsel, høyere IQ og bedre sex. Når vi allerede har sagt nei til uønskede graviditeter, rynker, impotens og sågar for store kjønnslepper, så ser jeg ingen grunn til at generasjonen min skulle ville takke nei til for eksempel et lengre liv. En som jobber aktivt for et evig liv er transhumanistenes sjefsfilosof Max More. Blogginlegget *A Letter to Mother Nature* regnes som et slags manifest for en del transhumanister. Her lister han opp syv forbedringer han mener vi bør gjøre med oss selv. Disse er blant annet å avskaffe døden, og supplere hjernen vår med en digital metahjerne. Som en del av begrunnelsen skriver han følgende:

What you have made us is glorious, yet deeply flawed. You seem to have lost interest in our further evolution some 100,000 years ago. Or perhaps you have been biding your time, waiting for us to take the next step ourselves. Either way, we have reached our childhood's end.

We have decided that it is time to amend the human constitution.

Framtidsvisjonen til More er kanskje snål, men den er ikke søkt. Biolog Dag O. Hessen forklarer i sin artikkel *Utvikling eller avvikling av mennesket?* at teknologi i framtiden vil kunne forlenge livet. Han skriver at det virker som om vi biologisk er programmert til å ha en maksimal livslengde på mellom 110 og 120 år. Denne begrensningen ligger i telomere, som er endestykket på kromosomene. Disse kortes ved hver celledeling. ¹⁴ Det er mulig å bruke egenskaper i stamcellene til å endre denne prosessen, og dermed leve lenger. Teknologi kan altså forlenge livet, men vil det gi tilværelsen mening?

Som vi har sett finnes det ingen fasit på hva som gjør et liv meningsfullt. Heidegger mente som nevnt at det er dødens begrensende kraft, og innsikten vi oppnår når vi tar det faktum at vi skal dø innover oss, som gjør at vi kan oppnå egentlighet og en meningsfull tilværelse. Transhumanister som velger å kjempe mot døden har ikke forstått dette - at det er døden som gir rammer rundt livet. Det er bare i

¹² Duenger Bøhn, 2017

¹³ Bolsø 2017

¹⁴ Hessen 2018

harmoni med dette overveldende ingenting-et som venter oss, at vi kan finne ro. Utilitaristiske hedonister vil kanskje på sin side hevde at vi har en moralsk forpliktelse til å eliminere enhver ulempe, feil eller kilde til lidelse som kan gi menneskene vanskeligere liv.

Transhumanismen spores ofte tilbake til Julian Huxley, den berømte forfatteren av klassikeren *Brave New World*. Han er kjent for å ha sagt at mennesket forblir menneske, «men ved å overgå seg selv oppdager (...) nye muligheter rundt og sin egen menneskelige natur». Stadige overskridelser av gårsdagens løsninger er både en grunnleggende del den menneskelige naturen, og dominerende i den moderne kulturen. Jeg ser ingen prinsipiell grunn til å la være å fortsette med opplysningsprosjektet, og drive mennesket framover til en tilværelse der vi i større grad kan utforske mulighetene som ifølge Heidegger definerer oss. Å endre mennesket for å komme dit, vil ikke i seg selv gi livet mening. Likevel bør vi gjøre det fordi det muliggjør livsløp der det trivielle kan få mindre plass, og hver enkelt vil kunne fokusere på hva som gir hennes tilværelse mening.

Kilder:

- Dag O Hessen. (2018). Utvikling eller avvikling av mennesket?. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, Hentet fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayPDF?documentId=055207201802058e3c83fc23a44ba6a34679defe37b49c&serviceld=2> den 12.04.2018
- Agnes Bolsø. (2017, 22.06.) De mener evolusjonen er ufullkommen og skaper mennesker av for dårlig kvalitet, irrasjonelle og med skavanker. *Adresseavisen*. Hentet fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayPDF?documentId=02000120170622caa3a7111bbe1fc3f606bcdd92de179d&serviceld=2> den 12.04.2018
- Vebjørn L. Horsfjord. (2018, 22.03) Kamprop mer enn herlighetsteologi. *Vårt Land*. Hentet fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayPDF?documentId=05502420180322350464&serviceld=2> den 13.04.2018
- Caplex. (2012. 21.03) Hedonisme. *Allkunne.no* Hentet fra: <https://www.allkunne.no/framside/filosofi/om-filosofi/hedonisme-//137/5370/>
- Caplex. (2012. 21.03) Eksistensialisme. *Allkunne.no* Hentet fra: <https://www.allkunne.no/framside/filosofi/om-filosofi-etter-1500/eksistensialisme//168/3810/>
- Rüdinger Safranski. (1995, 23.06). Martin Heidegger bekjemper ettertrykkelig en seiglivet selvmystifisering i filosofien. *Morgenbladet*. Hentet fra <http://www.oslo.net/historie/MB/utg/9524/zone/9.html> den 27.03.2018
- Svendsen, Lars Fredrik Händler. (2015, 24. april). Lykke. *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/lykke>. den 13. april 2018

- Alnes, Jan Harald. (2017, 28. august). Martin Heidegger. *Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/Martin_Heidegger. 13. april 2018
- Sagdahl, Mathias. (2018, 20. februar). Utilitarisme. *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/utilitarisme>. den 13. april 2018
- Anders Dunker (2016, 12.05) In Extremis. *Vagant* (Medbrakt papirutskrift av essayet. Mangler nettlénke. Dersom man søker opp artikkeltittel og forfatter i Google er essayet det første som dukker opp.)
- Duenger Bøhn, Einar. (2017, 20. desember). Transhumanisme. *Store norske leksikon*. Hentet 12. april 2018 fra <https://snl.no/transhumanisme>. den 12.04.2018